

93.

Mușata-Dacia Bocoș
Mihaela-Gabriela Neacșu
Ramona Răduț-Taciu
(Coordonatori)

Fundamentele pedagogiei

**Dimensiuni teoretice,
aplicative
și instrumentale**

Colecția Paedagogia

presa
universitară
clujeană

FUNDAMENTELE PEDAGOGIEI

Dimensiuni teoretice, aplicative și instrumentale

COORDONATORI

(în ordine alfabetică)

Mușata-Dacia Bocoș

Mihaela-Gabriela Neacșu

Ramona Răduț-Taciu

LISTA AUTORILOR

(în ordine alfabetică)

Monica Anca

Adrian Barbaroș

Lavinia-Ioana Boca

Adina Câmpean

Emese Câmpean

Anastasia-Mălina Cioloca

Alina-Corina Costache Colareza

Mara-Grația Dezmirean

Vasilica-Augusta Găzdac

Dorina Grigor

Rafila Ilovan

Veronica-Oana Irimia

Ruxandra Lăcătuș

Adela-Simina Lucaci

Maria-Cristina Manea

Diana-Crina Marin

Ana-Maria Purcar

Dorin Triff

Zorica Triff

FUNDAMENTELE PEDAGOGIEI

**Dimensiuni teoretice,
aplicative și instrumentale**

COORDONATORI

(în ordine alfabetică)

**Mușata-Dacia Bocoș
Mihaela-Gabriela Neacșu
Ramona Răduț-Taciu**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

Colecția *Paedagogia*
este coordonată de Mușata-Dacia Bocoș.

Coordonatorii au contribuții egale.
Autorii capitolelor au contribuții egale.

ISBN 978-606-37-2742-9

© 2025 Coordonatorii volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul coordonatorilor, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. B.P. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel.: (+40)-744.687.884
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>
<https://biblioteca.ubbcluj.ro/>

Cuprins

Capitolul I. Pedagogia - știință și artă a educației..... 11

*Mușata-Dacia Bocoș, Ramona Răduț-Taciu, Mihaela-Gabriela Neacșu,
Alina-Corina Costache Colareza, Adrian Barbaroș, Ana-Maria Purcar*

Termeni și sintagme-cheie.....	11
Considerații teoretice	11
I.1. Pedagogie – delimitări conceptuale; analize terminologice	11
I.2. Pedagogia – știință specifică, integrativă și de sinteză a educației	14
I.3. Etapele constituirii pedagogiei ca știință	18
I.4. Pedagogia – artă a educației	21
I.4.1. Diferența dintre pedagogia științifică și pedagogia artistică	26
I.4.2. Principii ale educației reinterpretate prin prisma artei.....	26
I.4.3. Exprimarea artistică a științei pedagogice prin gesturi și acțiuni în situații educaționale concrete	27
I.5. Pedagogia digitală, neuropedagogia și educația în/ pentru societatea cunoașterii.....	29
I.6. Pedagogia viitorului: provocări și tendințe globale în educație	33
I.6.1. Digitalizarea educației și noile forme de învățare	34
I.6.2. Inteligența artificială în educație: promisiuni și limite.....	34
I.6.3. Educația și formarea pentru o lume în schimbare.....	35
I.6.4. Personalizarea învățării și feedback-ul în timp real	35
I.6.5. Formarea cetățeniei globale și înțelegerea diversității culturale	36
I.6.6. Învățarea hibridă/ mixtă și micro-învățarea	36
Organizatori cognitivi.....	37
Strategii metacognitive	38
Exerciții și aplicații.....	39

a) Exerciții reflexive	39
b) Exerciții și sarcini de lucru aplicative.....	39
c) Exerciții creative.....	40
d) Exerciții integratoare	40
Bibliografie	40
Teste de evaluare și autoevaluare	43

Capitolul II. Sistemul științelor educației 47

*Mușata-Dacia Bocoș, Ramona Răduț-Taciu, Adrian Barbaroș,
Vasilica-Augusta Găzdac, Rafila Ilovan, Zorica Triff, Dorin Triff*

Termeni și sintagme-cheie.....	47
Considerații teoretice	47
II.1. Tranziția de la pedagogie la științele educației	47
II.2. Taxonomii ale științelor educației	50
II.3. Macropedagogia și micropedagogia	54
Organizatori cognitivi.....	59
Strategii metacognitive	60
Exerciții și aplicații.....	61
a) Exerciții reflexive.....	61
b) Exerciții și sarcini de lucru aplicative.....	61
c) Exerciții creative.....	61
d) Exerciții integratoare	61
Bibliografie	62
Teste de evaluare și autoevaluare	62

Capitolul III. Factorii dezvoltării personalității umane 65

*Mușata-Dacia Bocoș, Ramona Răduț-Taciu,
Diana-Crina Marin, Adina Câmpean, Mara-Grația Dezmirean,
Monica Anca, Maria-Cristina Manea*

Termeni și sintagme-cheie.....	65
Considerații teoretice	65
III.1. Dezvoltarea personalității umane	65

III.2. Ereditatea – premisă naturală a dezvoltării personalității umane.....	67
III.3. Mediul – cadru socio-uman al dezvoltării personalității umane.....	70
III.4. Educația – factor determinant al dezvoltării personalității umane.....	74
III.5. Curente/ teorii științifice referitoare la dezvoltarea personalității umane.....	77
III.6. Educabilitatea.....	78
III.7. Considerații generale și perspective actuale asupra dezvoltării umane.....	82
Organizatori cognitivi.....	86
Strategii metacognitive	87
Exerciții și aplicații.....	88
a) Exerciții reflexive.....	88
b) Exerciții și sarcini de lucru aplicative.....	89
c) Exerciții creative.....	90
d) Exerciții integratoare	91
Bibliografie	98
Teste de evaluare și autoevaluare	102

Capitolul IV. Educația - activitate specific umană și fenomen socio-cultural 105

*Mușata-Dacia Bocoș, Adela-Simina Lucaci, Adrian Barbaroș,
Dorina Grigor, Veronica-Oana Irimia, Monica Anca*

Termeni și sintagme-cheie.....	105
Considerații teoretice	105
IV.1. Delimitări conceptuale; perspective asupra educației	105
IV.2. Componentele educației. Structura acțiunii educaționale.....	111
IV.3. Funcțiile generale ale educației	117
IV.3.1. Funcțiile educației în raport cu societatea	117
IV.3.2. Funcțiile educației în raport cu individul	119
IV.4. Formele educației și interdependența acestora.....	121
IV.4.1. Ce și care sunt formele educației?.....	121

IV.4.2. Educația formală.....	122
IV.4.3. Educația nonformală/ neformală	124
IV.4.4. Educația informală/ neintenționată/ difuză/ incidentală/ spontană	127
IV.4.5. Analiză comparativă multidimensională a conceptelor de educație formală, educație nonformală și educație informală	128
IV.4.6. Interdependența formelor educației	133
IV.5 Autoeducație și educație permanentă.....	134
IV.5.1. Autoeducația – premisă a unei formări de calitate	134
IV.5.2. Educația permanentă/ pe tot parcursul vieții/ de-a lungul întregii vieți/ continuă/ lifelong learning (în engleză).....	138
IV.5.3. Relația autoeducație-educația permanentă	144
Organizatori cognitivi.....	145
Strategii metacognitive	154
Exerciții și aplicații.....	154
a) Exerciții reflexive	154
b) Exerciții și sarcini de lucru aplicative.....	156
c) Exerciții creative.....	158
d) Exerciții integratoare	160
Bibliografie	161
Teste de evaluare și autoevaluare	163

Capitolul V. Dimensiunile/ laturile educației 171

*Mușata-Dacia Bocoș, Ramona Răduț-Taciu, Mihaela-Gabriela Neacșu,
Adela-Simina Lucaci, Lavinia-Ioana Boca, Adrian Barbaroș*

Termeni și sintagme-cheie.....	171
Considerații teoretice	171
V.1. Dimensiunile/ laturile tradiționale ale educației.....	171
V.1.1. Educația intelectuală.....	172
V.1.2. Educația morală	174
V.1.3. Educația estetică	181
V.1.4. Educația religioasă.....	184
V.1.5. Educația fizică.....	185
V.1.6. Educația profesională.....	186

V.1.7. <i>Relația dintre dimensiunile/ laturile tradiționale ale educației</i>	187
V.2. „Noile educații” în contextul lumii contemporane.....	188
V.2.1. <i>Ce sunt „noile educații”?</i>	188
V.2.2. <i>Caracteristicile și specificul „noilor educații”</i>	189
Organizatori cognitivi.....	199
Strategii metacognitive	204
Exerciții și aplicații.....	205
a) Exerciții reflexive	205
b) Exerciții și sarcini de lucru aplicative.....	205
c) Exerciții creative.....	206
d) Exerciții integratoare	207
Bibliografie	207
Teste de evaluare și autoevaluare	209

Capitolul VI. Finalitățile educației 213

*Mușata-Dacia Bocoș, Ramona Răduț-Taciu,
Ana-Maria Purcar, Anastasia-Mălina Cioloca,
Monica Anca, Emese Cîmpean, Ruxandra Lăcătuș*

Termeni și sintagme-cheie.....	213
Considerații teoretice	213
VI.1. Delimitări conceptuale.....	213
VI.2. Taxonomia finalităților educaționale.....	217
VI.2.1. <i>Taxonomia finalităților educaționale în funcție de gradul de generalitate</i>	218
VI.2.2. <i>Taxonomia obiectivelor educaționale în funcție de gradul de generalitate și de perioada de timp necesară pentru atingerea lor</i>	226
VI.2.3. <i>Taxonomia obiectivelor educaționale în funcție de tipul de activitate (intelectuală sau acțională)</i>	231
VI.2.4. <i>Taxonomia obiectivelor educaționale în funcție de sfera personalității care este implicată</i>	231
VI.3. Funcțiile obiectivelor educaționale	236
VI.4. Tradițional și modern la nivelul finalităților educaționale	238
Organizatori cognitivi.....	242
Strategii metacognitive	244

Exerciții și aplicații.....	244
a) Exerciții reflexive.....	244
b) Exerciții și sarcini de lucru aplicative.....	244
c. Exerciții creative.....	246
d. Exerciții integratoare.....	246
Bibliografie	247
Teste de evaluare și de autoevaluare.....	249

Capitolul I.

Pedagogia - știință și artă a educației

Termeni și sintagme-cheie

pedagogie, știința/ științele educației, paideia, pedagogie populară, pedagogie filozofică, pedagogie științifică, pedagogie artistică, pedagogie artizanală, pedagogie digitală, neuropedagogie, arta educației, pedagogia viitorului

Considerații teoretice

I.1. Pedagogie - delimitări conceptuale; analize terminologice

Dinamica lumii în care trăim, schimbările cu care ne confruntăm la nivel societal, fac ca probleme legate de educația proprie și a celor din jur să devină tot mai semnificative pentru viață, în general, pentru activitatea fiecăruia dintre noi, pentru existența în comun și pentru susținerea diverselor tipuri de comunități (școlare, profesionale, religioase etc.), în special. Solicitățile și provocările actuale și de perspectivă dezvăluie nevoia crescândă și aprofundată de educație, precum și nevoia de anticipare a educației viitorului.

În realitate, problematica educației a intrat sub incidența preocupărilor specialiștilor din cele mai vechi timpuri, depășind și/ sau prelungind ofertele școlare asociate cu instituțiile de învățământ. În diferite spații și medii socio-

culturale, Biserica și familia au întreprins nenumărate demersuri, în acest sens. Astfel, realizarea unor acțiuni fundamentate la nivelul politicilor educaționale au creat contextul favorabil încadrării tuturor preocupărilor specializate într-o știință denumită *pedagogie*.

Analiza etimologică a cuvântului *pedagogie* ne întoarce spre termenii grecești *παιδί/ paidí* (în traducere, copil) și *αγωγή/ agogí* (în traducere, tratament), reliefând semnificația primară a termenului de referință, respectiv tratarea, abordarea copilului, educarea acestuia, o „acțiune de conducere a evoluției copilului” (Bocoș & Jucan, 2019, p. 75). În perioada antichității, din aceeași familie lexicală, mai era folosit și termenul grecesc *παιδαγωγός/ paidagogós* (în traducere, pedagog), făcându-se trimitere spre persoana/ sclavul care însoțea copilul spre/ la școală. Ulterior, semnificația de bază a termenului s-a îmbogățit, sensul său (inițial reductionist) completându-se și îmbogățindu-se, semnificativ, prin conotații date de complexitatea educației, ca atare.

În România, termenul *pedagogie* a fost utilizat pentru prima dată de către călugărul erudit Iosif Moesidax, viitorul profesor de la Academia din Iași, în secolul al XVIII-lea. Din lucrarea sa, *Tratat despre educația copiilor sau Pedagogia* (1779) merită a fi reținute următoarele: „(...) pedagogia este o metodă care îndrumază moravurile copiilor spre virtuți și care le pregătește sufletul spre dragostea față de însușirea învățăturilor” (p. 23); „(...) scopul este să aducă o lumina dascălului ca să înțeleagă mai bine ce are de făcut” (p. 68) (Moesidax, 1974).

Literatura română de specialitate include în actualitate, atât termenul *paideia*, cât și termenul *pedagogie*, cu următoarele accepțiuni:

Paideia – „Concept educațional, cu origini în Grecia antică, ce desemna formarea armonioasă a facultăților fizice, mentale și morale, în combinație cu dezvoltarea culturală maximă, atinse cu precădere prin studiul artelor liberale (de exemplu, retorica, gramatica, muzica sau filosofia), al științelor (de exemplu, aritmetica și medicina) și prin practicarea gimnasticii sau luptelor. Practic, *paideia* semnifica procesul prin care cunoașterea era transmisă prin insuflarea valorilor și idealurilor elene. Werner Jaeger (1945) a extins semnificația cuvântului la întreaga formare a omului, apreciind că *paideia* greacă era considerată justificarea fundamentală atât a existenței individului, cât și a existenței comunității, presupunând o modelare a intelectului și a corpului, menită să cultive forma adevărată și ideală a

spiritului omenesc. Termenul se utilizează și astăzi, cu sensul general de fenomen și proces educativ amplu, de desăvârșire a umanului prin cultură. (Exemple: Paideia este educația considerată ca o transformare a personalității umane pe tot parcursul vieții, și care joacă un rol major în fiecare aspect existențial. (...) «(...) conceptul de model paideic are sensul de proiecție paradigmatică ideală spre universalitatea culturii și civilizației, cu finalitatea educativă la vârsta adultă. Cum este și firesc, însă, nu e rezonabil să se aștepte până când subiectul educației atinge această vârstă: sensibilizarea poate avea loc în adolescență, la momentul cristalizării intereselor cognitive și profesionale, pentru că atunci receptivitatea atinge nivelul maxim.» – I. Isac, 2015, pp. 15-16)” (Răduț-Taciu et al., 2017, pp. 100–101)

Pedagogie – „Știință integrativă a educației care are ca obiect de studiu educația omului de toate vârstele, reprezentând un discurs teoretic general asupra fenomenului paideutic, cu consecințe directe asupra acțiunilor educative concrete. (...) Pedagogia reprezintă știința educației care studiază, conceptualizează, explică, prospectează și prezintă în termeni descriptivi și normativi esența și trăsăturile fenomenului educațional (organizat și desfășurat în vederea formării și modelării personalității umane, în conformitate cu idealul educațional), legitățile și finalitățile educației și sarcinile sale majore, valoarea și limitele educației, conținuturile instructiv-educative, principiile pedagogice, strategiile educaționale, metodele, mijloacele, formele de organizare și desfășurare a proceselor educaționale. Pedagogia are un pronunțat caracter socio-uman și gnoseologic. «Specificul pedagogiei, ca reflecție asupra educației, constă în poziționarea ei într-o perspectivă axiologic-normativă (...) Dar pedagogia nu se reduce numai la observarea a ceea ce există; ea insistă mai mult asupra a ceea ce este bine și trebuie să fie în perspectivă. Putem vorbi deci de o funcție normativ-prescriptivă a pedagogiei» (C. Cucuș, 2006, p. 18). De asemenea, Émile Planchard (1992) susține că pedagogia deține, concomitent, următoarele ipostaze: știință descriptivă – dezvăluie și descrie obiectiv și fidel realitatea educațională, se ocupă cu ceea ce aceasta îi oferă, cu ce este; teorie normativă/normativ-prescriptivă – ea se ocupă cu ceea ce trebuie să fie, analizează cum trebuie să fie, fundamentează ceea ce se prefigurează pentru realitatea educațională, în funcție de finalitățile educaționale preformulate; realizare practică – studiază modalitățile operaționale de realizare a educației, se

ocupă cu ceea ce se realizează efectiv în domeniul educațional, studiază modul concret de practicare a educației. În prezent pedagogia cunoaște un proces de specializare a teoriei pe domenii variate, pe etape de vârstă, pe conținuturi, pe categorii de educabili etc., formându-se un amplu sistem al disciplinelor pedagogice (de exemplu: pedagogie generală, pedagogie preșcolară, pedagogia adulților ș.a.). (Exemplu: «Ca știință a educației, pedagogia se află într-un permanent dialog cu realitatea educațională pe care o chestionează, o analizează obiectiv, o descrie, o prospectează și o configurează sugerând demersuri practice, toate acestea vizând atingerea finalităților educaționale, inclusiv a idealului educațional. Investigând o realitate educațională complexă și dinamică, deopotrivă retroactivă și proactivă, pedagogia contemporană acționează prospectiv asupra acesteia, în perspectiva idealului educațional și a finalităților de diferite grade de generalitate derivate din acesta; astfel, pedagogia contemporană, ca reflecție asupra educației, se poziționează într-o perspectivă axiologic-normativă și are, deopotrivă, caracter teoretic-explicativ și practic-aplicativ.» – M. Bocoș, D. Jucan, 2019, p. 81).” (Bocoș et al., 2021c, p. 1513)

I.2. Pedagogia - știință specifică, integrativă și de sinteză a educației

Motto: „Plantele se formează prin cultivare și omul prin educație.”
(J. J. Rousseau, *Emil sau despre educație*)

Dacă educația a evoluat în paralel cu știința, tehnologia, arta, sportul, religia și cultura, în general, pedagogia a parcurs o traiectorie identică acesteia, evoluând „de la stadiul constatărilor și al formulărilor empirice, spontane, caracteristic pedagogiei populare, la stadiul reflecției sistematice de factură filosofică sau științifică. Preocuparea pentru asigurarea caracterului științific al reflecțiilor asupra educației a început să devină tot mai consistentă și mai sistematică (...).” (Bocoș & Jucan, 2019, p. 76), pe măsură ce demonstra existența unui obiect de studiu (educația), inclusiv a instrumentarului specific de cercetare a acestuia (experimentul psihopedagogic, observația, cercetarea documentelor școlare, analiza produselor activității educabililor etc.).

Pedagogia s-a configurat, așadar, drept o știință socio-umană, preocupată de explicitarea fenomenului educațional. „Amplificarea eforturilor de promovare a unei cunoașteri științifice a condus, treptat, la ameliorarea percepției față de statutul epistemologic al pedagogiei, la impunerea și recunoașterea statutului său de știință.” (Bocoș & Jucan, 2019, p. 77).

Criteriile prin care pedagogia se legitimează ca știință sunt următoarele:

- are obiect de studiu specific sau domeniu propriu de cercetare și investigație, iar acesta este fenomenul educațional sau simplu, educația. În acest sens, Cucos (2024) afirma că „pedagogia și-a conturat un obiect de interogație, acesta constituindu-se din fenomenul educativ și din unele considerații empirice despre acest proces (...)” (p. 46);
- are un sistem metodologic adecvat și instrumente științifice specifice de studiere a domeniului său, care reunește „(...) o serie de metode specifice sau adaptate pentru a cerceta sau explica procesele paideutice; ea dispune de un instrumentar investigativ, relativ autonom, care face ca știința despre care vorbim să deslușească și să explice noi fațete ale procesului educativ (...)” (Cucos, 2024, p. 47), să formalizeze norme, reguli, legi, teze, principii și alte achiziții științifice; „pedagogia produce atât cunoaștere teoretică, cât și un ansamblu de cunoștințe procedurale, principii și norme referitoare la organizarea și desfășurarea procesului didactic”. (Păun, 2017, p. 53);
- are un sistem/ aparat conceptual, aflat într-o dinamică continuă, care operează cu un limbaj științific specializat numit limbaj pedagogic, pentru a descrie domeniul cercetat, limbaj foarte receptiv la cunoașterea și explicarea fenomenelor educaționale și care este supus unor revizuri permanente și aflării de noi sensuri și noi înțelesuri;
- se conduce după legități flexibile ce guvernează domeniul pe care îl investighează întrucât „interogația pedagogică ajunge la decelarea și stabilirea unor regularități, a unor norme, a unor legi care poartă denumirea de principii pedagogice (...)” (Cucos, 2024, p. 47);
- formulează predicții valide cu privire la evoluția fenomenelor educaționale cercetate, iar „rezultatele cercetării și reflecției pedagogice sunt stocate în ansambluri explicative numite teorii; explicația pedagogică a ajuns la stadiul unei teorii consistente,

sistematice, capabile de a-l instrumentaliza pe cel care practică educația sau cercetează fenomenul educațional.” (Cucoș, 2024, p. 47).

- relaționează cu alte științe (psihologie, sociologie, filosofie, biologie, antropologie, cibernetică, etnologie, economie, istorie, demografie, politologie ș.a.), care se ocupă de fenomene și aspecte ale existenței umane, ale formării și devenirii omului, întrucât: „Pluridisciplinaritatea realității educaționale face necesare abordări științifice din perspective disciplinare divergente, dar convergente.” (Bocoș et al., 2021a, p. 498). Practic, interferența pedagogiei cu alte științe a condus la afirmarea disciplinelor de graniță (filosofia educației, psihologia educației, sociologia educației, economia învățământului, istoria ideilor/ paradigmatelor educaționale, politici educaționale ș.a.) și la valorificarea cercetărilor din mai multe domenii științifice care se preocupă și de problematica educației.

Din interiorul pedagogiei generale, de-a lungul timpului au apărut și s-au dezvoltat mai multe ramuri disciplinare, în calitate de componente. În actualitate, vorbim despre: pedagogia adulților, pedagogia alternativelor educaționale/ pedagogice (pedagogia Freinet, pedagogia Montessori, pedagogia Waldorf), pedagogia antepreșcolară, pedagogia preșcolară, pedagogia aptitudinilor speciale/ înalte, pedagogia artelor, pedagogia axiologică, pedagogia bazată pe competențe, pedagogia cibernetică, pedagogia comparată, pedagogia comunicării, pedagogia conducerii învățământului, pedagogia creștină/ religioasă, pedagogia curativă, pedagogia experiențială, pedagogia experimentală, pedagogia familiei, pedagogia filosofică, pedagogia inginerescă, pedagogia interculturală, pedagogia învățământului preșcolar, pedagogia învățământului primar, pedagogia învățării și a autoînvățării, pedagogia jocului/ activităților ludice, pedagogia mass-mediei, pedagogia medicală, pedagogia militară, pedagogia mișcării/ sportului, pedagogia muncii, pedagogia muzicală, pedagogia ocrotirii, pedagogia rezilienței, pedagogia socială, pedagogia timpului liber/ de loisir, pedagogia universitară ș.a.

Totodată, pedagogia este profund ancorată în gândirea filosofică, deoarece presupune o reflecție asupra sensului existenței umane, asupra valorilor și idealurilor care ghidează formarea individului. Conceptele pedagogice fundamentale – cum ar fi libertatea, autonomia, raționalitatea, binele – sunt înrădăcinate în filozofie. Mari gânditori, precum Platon,

Aristotel, Rousseau, Kant sau Dewey (după cum este sintetizat de Cucos, 2006) au pus bazele unei filosofii a educației, în care omul este înțeles ca ființă perfectibilă, modelabilă prin cunoaștere și experiență. Astfel, pedagogia nu poate fi desprinsă de dimensiunea axiologică și de cea antropologică, fiind, în esență, un efort de înnobilitare a ființei umane prin educație. Prin urmare, reflecția pedagogică actuală presupune o sinteză între tradiție și inovație, între fundamentele filozofice și provocările erei digitale, între idealuri educaționale și realitățile sociale concrete.

În abordarea conceptului de pedagogie, este esențial să ne raportăm la caracterul său interdisciplinar și la evoluția sa de la o practică intuitivă, nesistematică, la o știință sistematică, fundamentată teoretic. Pedagogia nu se limitează doar la procesul instructiv-educativ desfășurat în cadre instituționale, ci înglobează o reflecție profundă asupra valorilor, finalităților și sensului educației în societatea contemporană.

Această știință a educației are, așa cum remarca Cucos (2006), o dublă funcție: explicativă și prescriptivă. Pe de o parte, pedagogia descrie și explică realitățile educaționale; pe de altă parte, propune modele, norme și direcții de acțiune în vederea optimizării procesului educațional. Astfel, nu doar că analizează ce este educația, ci propune și ce ar trebui să fie, în acord cu idealurile unei societăți în continuă schimbare și cu perspectivele viitorului.

Este important să înțelegem pedagogia ca un domeniu viu, dinamic, aflat într-un dialog continuu cu alte științe, precum psihologia, sociologia, filosofia și tehnologia, în funcție de cerințele epocii. Această deschidere îi conferă o capacitate de adaptare și de reformulare a propriului discurs, pentru a răspunde provocărilor educaționale actuale, fie că vorbim despre digitalizare, educație incluzivă sau formarea competențelor pentru viață (Bocoș & Jucan, 2019).

În contextul afirmării pedagogiei ca știință, este relevantă discutarea criteriilor de validitate și de metodologie riguroasă, care o delimitează epistemologic. În cercetarea educațională actuală, se realizează cercetări experimentale, observații asistate digital, studii longitudinale privind eficiența demersurilor formative, meta-analize ale literaturii existente ș.a. Aceste direcții validează statutul pedagogiei ca disciplină care beneficiază de cercetare structurată, plasată la intersecția dintre științele educației, psihologie cognitivă și sociologie.

În general, pedagogia rămâne știința socio-umană integrativă și/ sau quasi-experimentală, constructivistă, consensuală, critică (Bîrzea, 1995), știința care studiază teoria și practica educației, dar și arta realizării acesteia. „Arta educației constă în valorificarea științei pedagogice în mod creator, în adaptarea, adecvarea și nuanțarea corpusului științific al pedagogiei la situațiile educaționale concrete, la particularitățile grupului și ale indivizilor. Arta educației se corelează cu dimensiunea operațională a măiestriei pedagogice și evidențiază faptul că sistemul de achiziții din domeniul pedagogiei nu poate fi aplicat rigid, strict după regulile științei; dimpotrivă, este nevoie de amprenta personală a cadrului didactic, de originalitatea și creativitatea didactică a acestuia (...).” (Bocoș & Jucan, 2019, p. 78)

Pedagogia se distinge prin capacitatea de a îmbina metodologia științifică cu abordări creative, în funcție de contextul educațional. Studiile recente accentuează rolul inteligenței pedagogice, definită ca abilitatea de a decodifica rapid nevoile educaționale și de a răspunde prin soluții adaptative. În acest sens, abordările constructiviste și designul educațional personalizat constituie instrumente care susțin dimensiunea artistică a procesului educațional fără a compromite dimensiunea și rigoarea științifică a acestuia.

I.3. Etapele constituirii pedagogiei ca știință

Reflecțiile teoretice asupra educației au cunoscut o evoluție de-a lungul trecerii timpului și au condus la delimitarea unor etape distincte, după cum urmează:

1) Etapa empirică/ preștiințifică – etapa reflectării fenomenului educațional în conștiința comună a oamenilor, începând cu comuna primitivă până în secolele XIV-XV („pedagogia populară”). Această etapă se caracterizează prin vehicularea unor idei despre educația copilului, nesistematice, insuficient fundamentate și a unor concepții pedagogice implicite, care ilustreau înțelepciunea educațională și, totodată, experiența de viață, memoria colectivă a unei comunități (proverbe, zicători, metafore, mituri referitoare la educație – *Știința fără conștiință nu-i decât ruina sufletului; Cine fură, sufletul își fură ș.a.*).

Pedagogia ca disciplină de sine stătătoare – care includea idei, argumente, teorii, strategii etc., circumscrise fenomenului educațional, a apărut și s-a dezvoltat îndeosebi în timpul Renașterii, în secolele XIV-XV, perioadă care a marcat o primă explozie informațională de mare diversitate. Datele cunoașterii umane multiplicându-se, a apărut necesitatea diferențierii științelor, necesitatea apariției și dezvoltării științelor particulare, specifice studiului unor fenomene delimitate, cum a fost și apariția și dezvoltarea pedagogiei ca disciplină care studiază – ca fenomen specific – educația.

2) Etapa pedagogiei filosofice – caracteristică secolelor XV-XVII, etapă care a reprezentat o perioadă de tranziție de la pedagogia arhetipală la pedagogia științifică. Ideile, reflecțiile, deducțiile despre educația copilului, adesea speculative, erau emise de către filosofi, care le integrau în concepția lor filosofică. Cu toate acestea, o serie de idei formulate în această perioadă au rezistat în timp și au influențat semnificativ dezvoltarea și evoluția pedagogiei. Amintim, în acest sens, numele unor filosofi: Socrate, Platon, Aristotel, în Antichitatea greacă, și Quintilian în cea romană.

3) Etapa pedagogiei științifice – etapa reflectării științifice a fenomenului educațional și a generalizării constatărilor empirice acumulate de-a lungul timpului, etapă cristalizată odată cu apariția lucrării *Didactica Magna* (în traducere, *Marea Didactică*) a pedagogului ceh Jan Amos Comenius (1592-1670); lucrarea a apărut în 1632 în limba cehă, în 1657 în limba latină și a fost tradusă și în limba română. Pedagogia s-a dezvoltat și și-a constituit statutul de știință prin valorificarea achizițiilor legate de educație oferite de anumite științe (filosofie, psihologie, sociologie, biologie, antropologie ș.a.) și, mai ales, prin generalizarea experienței educaționale pozitive și prin valorificarea rezultatelor cercetării științifice proprii. Evoluția pedagogiei ca știință a educației poate fi analizată cel puțin la nivelul a patru etape distincte, dar care se manifestă simultan, complementar. Ele au caracter procesual și sunt abordate în viziune interdisciplinară, aplicată domeniului științelor socio-umane:

3.1.) Etapa desprinderii pedagogiei de filosofie – proces care s-a desfășurat la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, prin renunțarea la speculație și la metafizică în avantajul observației directe, al faptelor verificabile în mod experimental, al metodei experimentale. Pedagogia a debutat, astfel, prin pedagogia experimentală, care a contribuit la recunoașterea științifică parțială a pedagogiei. Practic,

pedagogia experimentală s-a limitat la studiul acelor fapte educaționale (în special de instruire) care se pretau la utilizarea metodei experimentale, marginalizând acele fapte educaționale care vizau formarea comportamentelor și atitudinilor morale. Relația pedagogiei cu filosofia și cu morala au făcut ca desprinderea pedagogiei de filosofie să nu fi fost niciodată totală, ci parțială și incompletă.

3.2.) Etapa consolidării pedagogiei ca știință a educației – proces care datează din prima jumătate a secolului XX, marcată de tendința „psihologizării”, prin supraestimarea factorului intern al dezvoltării personalității și tendința „sociologizării”, prin supraestimarea factorului extern al formării și dezvoltării personalității. Consolidarea pedagogiei ca știință a educației a fost sprijinită de achizițiile de natură metodologică și tehnologică datorate racordării sale la progresul științific și tehnic general și adaptării unor strategii, metodologii și instrumentare de cercetare proprii științelor consacrate.

3.3.) Etapa afirmării pedagogiei – proces care s-a derulat în a doua jumătate a secolului XX și s-a caracterizat prin extinderea cercetărilor interdisciplinare și transdisciplinare, drept consecință a conștientizării complexității deosebite a fenomenului educațional, caracterului său multidimensional și multideterminat. Pluridisciplinaritatea realității educaționale face necesare abordări științifice din perspective disciplinare diferite, dar convergente.

3.4.) Etapa aprofundării discursului pedagogic – este etapa care se derulează începând cu sfârșitul secolului XX, până în prezent. Această etapă se caracterizează prin studierea științifică fragmentară sau integrală a fenomenelor, faptelor și situațiilor educaționale, a condițiilor lor de producere și desfășurare. Practic, astăzi pedagogia este autonomizată și dispune de un aparat investigativ complex, cercetare științifică proprie – denumită cercetare educațională, realizându-se, adesea, în manieră interdisciplinară. Așadar, preocupările privind conceperea, organizarea și realizarea practică a educației au început să capete consistență științifică din secolul al XVII-lea, care marchează începutul perioadei de abordare științifică a fenomenului educațional. Prin apariția de noi corpusuri de idei, norme, abordări, teorii, modele și paradigme pedagogice tot mai

cuprinzătoare, complexe și fundamentate științific, pedagogia începea, din acea perioadă istorică, să se afirme tot mai mult ca știință a educației. Aceasta studiază fenomenul educațional, organizat și desfășurat în vederea formării, modelării și dezvoltării personalității umane, în conformitate cu idealul educațional al perioadei istorice, aflat în strânsă corelație cu cerințele actuale și de perspectivă ale societății (Bocoș & Jucan, 2019). Pedagogia ca știință a devenit una dintre cele mai complexe și mai greu de stăpânit dintre științele contemporane (Văideanu, 1986).

Corelată permanent cu realitatea educațională retroactivă și proactivă pe care o reprezintă, pedagogia contemporană își justifică în mod constant și la cele mai înalte cote statutul triplu de știință-artă-realizare practică într-o perspectivă axiologic-normativă. În general, pedagogia deține concomitent trei ipostaze, fiind o știință descriptivă (a realității educaționale), o teorie normativ-prescriptivă (preocupată de ceea ce trebuie să fie realitatea educațională, cum anume trebuie să fie aceasta) și o realizare practică (reliefață în modalitățile concrete de derulare a actului educațional).

I.4. Pedagogia - artă a educației

Analiza pedagogiei în calitate de artă a educației completează statutul științific al acestui domeniu cu nuanțele polisemantice ale termenului *artă*, respectiv talent, har, pricepere, îndemânare. De aceea, sunt astăzi binecunoscute sintagmele: arte liberale, școli de arte, arte frumoase, arta disertației ș.a.m.d.

De altfel, pedagogia este considerată artă a educației întrucât relaționarea dintre pedagog și educabil (în general), ca întâlnire dintre două personalități (prima, formată, a doua, în formare), implică o abordare personalizată, creativă, constructivă, cu adaptarea tuturor strategiilor la nevoi specifice de formare, în contexte particulare. De aceea, competențele pedagogului includ competențe teoretice, generale, cărora li se asociază competențe practice specifice, precum și intuiție și tact în a ghida dezvoltarea personalității umane. De nenumărate ori, talentul, vocația, măiestria pedagogică a cadrului didactic, creativitatea manifestată pe parcursul procesului didactic și educațional, identificarea modalităților inovatoare de

a prezenta informații și de a susține motivația învățării, preocuparea constantă pentru dezvoltarea personală a celuilalt, dar și a sinelui, asertivitatea și comunicarea empatică, implicarea nemijlocită în devenirea elevului constituie repere ale pedagogiei, abordată ca artă a educației.

Procesele educaționale, relaționarea pedagogică educator-educabil se asociază cu demersurile de percepere a artei și de promovare a frumosului. În cadrul interacțiunilor nemijlocite dintre cei doi actori educaționali, orice configurație cognitivă este susținută de trăiri afective, emoții, sentimente, convingeri, atitudini dezirabile. Încă din cele mai vechi timpuri, reprezentanți de seamă ai științei, culturii, religiilor, au remarcat acest aspect, referindu-se la educație (obiectul de studiu al pedagogiei) ca artă, după cum urmează:

- „Educația înseamnă arta de a forma bunele deprinderi sau de a dezvolta aptitudinile native pentru virtute ale acelor care dispun de ele.” (Platon)
- „Educația este asemenea unei arte; artă mai mare decât aceasta nu există, pentru că dacă toate artele aduc un folos pentru lumea de aici, arta educației se săvârșește în vederea accederii la lumea viitoare.” (Sf. Ioan Hrisostom)
- „Educația este o artă a cărei practică are nevoie de a fi perfecționată de mai multe generații. Originea, precum și mersul acestei arte este fie mecanică, adică fără un plan deliberat, fie rațională, orientată în mod premeditat.” (Kant)
- „Educația este arta de a face omul etic.” (Hegel).

Termenul „artă” este corelat, așadar, cu practica educațională, cu experiențele pedagogice practice, concrete. Considerăm pedagogia artă a educației în măsura în care orice demers pedagogic, dincolo de directivitatea metodică sau tehnicitatea intrinsecă, împrumută note și trăsături specifice unui demers flexibil și creativ, bazându-se pe inventivitate, spontaneitate și raportare la context, fiind exercitat cu har și cu pasiune din partea educatorului, creând la nivelul educabilului rezonanțe afective imediate sau pe termen lung. Legătura propriu-zisă dintre educație (ca realizare practică) și artă se sprijină pe următoarele fundamente:

- educația este misiune proiectivă, o lucrare prin care modelăm din punct de vedere cognitiv, afectiv-volițional și psihomotric;

- educația este o activitate colaborativă, interactivă, reflexivă, de dezvoltare a unei empatii inter-individuale;
- educația este o traiectorie bidirecțională între știut și neștiut, puțină și dorință, prea puțin format și bine consolidat, ca asumare a prezentului, dar și ca prospectare a ceea ce va urma;
- educația înseamnă o permanentă (re)semnificare a bunurilor culturale existente, atenție sporită pentru reproducerea acestora și pentru transmiterea lor spre generațiile următoare.

În permanență, acțiunile pedagogului oscilează între spontaneitate creativă și raționalizare, între liber, flexibil, imprevizibil și logic, metodologic, proiectat, riguros, complementaritatea demersurilor educaționale justificând așadar, existența unor situații pedagogice particulare și, totodată unicitatea educabilului. Intenția de formare, de modelare pedagogică a celui alt se raportează la disponibilitatea de acceptare a influențelor educaționale, ca ritm, consistență, periodicitate, în acest context fiind relevantă creativitatea profesorului. Dar, după cum afirma Pestalozzi: „Spre a crește oameni înainte de orice știință și de orice metodă, trebuie să ai inimă.” (1801, p. 232). Totodată, în legătură cu educația copiilor, Democrit afirma că „aceasta este un lucru gingaș. Când duce la rezultate bune, ea n-a fost decât luptă și grijă; când nu reușește, durerea nu mai cunoaște margini.” (DK 68 B276, p. 164. col.II)

Mai aproape de zilele noastre, vorbind despre pedagogia artizanală, pedagogia artistică și pedagogia comprehensivă, Cezar Bîrzea (1995) distinge trei sensuri specifice artei educației, și anume:

- sensul tehnologic, în cadrul căruia „arta și știința educației apar ca referințe opozabile. Dacă știința educației desemnează cunoștințe obiective și verificabile, arta cuprinde tehnicile deduse din această știință.” (pp. 61-62);
- sensul estetic, rezultat „din antiteza cunoaștere conceptuală/cunoaștere intuitivă. Este opoziția dintre cunoașterea adevărului și cunoașterea frumosului (...)” (p. 62) Argumentarea acestui sens a fost oferită și de către Highet (1955), după cum urmează: „(...) învățământul nu se aseamănă cu producerea unor reacții chimice. El se compară mai mult cu pictura și compunerea unei opere muzicale sau, la un nivel inferior, cu plantarea unei grădini sau scrierea unei scrisori către un bun prieten.” (pp. VII-VIII);

- sensul psihologic, referindu-se la „relațiile intersubiective dintre educatori și educați, la mecanismele de proiecție interpersonală prin empatie, simpatie, comuniune simbolică și rezonanță afectivă.” (p. 62)
Pornind de la aceste sensuri, C. Bîrzea susține următoarele:
- pedagogia artizanală „reactualizează unele dintre valorile tradiționale ale profesiei didactice: creația spontană, încrederea în metodă, solidaritatea profesională, mândria locală, recursul la înțelepciune.” (p. 63);
- „(...) educația are toate caracteristicile unei **opere**, ale unei **creații spontane**. Situațiile educative sunt ele însele o creație perpetuă: ele nu se repetă niciodată identic și se adaptează mereu persoanelor participante. (...) formarea omului se dezvoltă ca o experiență estetică prin care nu se descoperă un adevăr preexistent, ci se proiectează o stare de perfecțiune și armonie.” (p. 65);
- „Ca și la teatru, «publicul» nu este niciodată același: elevii sunt diferiți de la o «stagiune» la alta și chiar de la o «reprezentare» la alta. La rândul său, profesorul-actor are de fiecare dată o altă prestație. (...) profesorul este motivat de reacțiile publicului. El își modelează discursul în funcție de **răspunsurile afective ale partenerilor** și își găsește suprema recompensă în gesturi și stimulente pur simbolice (...).” (pp. 66-67);
- pedagogia este „arta de a înțelege motivația și maniera de a fi a partenerilor, prin dinamică eu-celălalt, proiecție interpersonală și empatie. Este arta de a se transpune în personalitatea elevilor, de a le sesiza aspirațiile și problemele. (...) este arta de a trata pe ceilalți nu ca «obiecte» pasive, ci ca subiecți și coparticipanți la opera pedagogică.” (p. 68)

Arta educației presupune utilizarea flexibilă și creativă a cunoștințelor pedagogice, adaptate cu pricepere, discernământ și tact pedagogic la circumstanțele concrete ale procesului educațional și la unicitatea fiecărui elev sau grup educabil. În pedagogie, dimensiunea artistică se reflectă și prin capacitatea profesorului de a valorifica experiențele cotidiene și de a transforma spontaneitatea momentului educațional în oportunități de învățare autentică.

În contextul educațional actual, marcat de interconectivitate și de integrarea accelerată a tehnologiilor digitale, abordarea pedagogiei ca artă

interacționează tot mai intens cu noile paradigme digitale și neurocognitive, aspecte aprofundate în subcapitolul următor. Această abordare permite o viziune panoramică asupra procesului educațional. Vorbim, astfel, despre pedagogia digitală, care cuprinde atât instrumente tehnologice, cât și o viziune artistică asupra educației adaptate erei informaționale, în care estetica interfeței, personalizarea învățării și conexiunea umană rămân priorități.

Pedagogia, în ipostaza sa artistică, presupune o practică educațională ce transcende aplicarea mecanică a metodelor și tehnicilor. Este vorba despre o știință trăită, interiorizată, exprimată prin aplicarea în viziune proprie, flexibilă și creativă a recomandărilor științifice ale pedagogiei, prin manifestarea propriilor preferințe și opțiuni didactice, prin gesturi, decizii intuitive și relații interumane autentice.

Profesorul este chemat să creeze contexte de învățare semnificative, dar și medii și spații de învățare reale sau digitale, să stimuleze curiozitatea, reflecția, acțiunea, colaborarea, prin utilizarea empatiei, a expresivității și a tactului pedagogic (chiar și în mediile online) dincolo de simpla transmitere a conținuturilor. În legătură cu tactul pedagogic, Max van Manen (2015, p. 4) afirmă că acesta constă în „a ști ce să faci atunci când nu știi ce să faci”, sugerând, astfel, caracterul flexibil și profund uman al procesului de predare-învățare.

Pedagogia ca artă a educației se sprijină tot mai mult pe abordări contemporane care valorizează dimensiunea afectivă, estetică și relațională a practicii didactice – aspecte ce reflectă în mod direct capacitatea profesorului de inovare didactică. În viziunea actuală asupra actului educațional, arta nu se opune științei, ci o completează; a preda înseamnă a crea spații de învățare în care învățarea devine trăire, iar cunoașterea capătă expresie umană. Studiile recente accentuează rolul profesorului ca agent creativ al schimbării, capabil să integreze experiențele, să interpreteze contextul și să personalizeze strategiile educaționale în funcție de complexitatea situațiilor de învățare (Eisner, 2002). În acest sens, Craft (2005) subliniază importanța „micii creativități” în educație, argumentând că fiecare profesor are potențialul de a transforma actul didactic prin decizii cotidiene care stimulează gândirea critică, autonomia și învățarea semnificativă.

I.4.1. Diferența dintre pedagogia științifică și pedagogia artistică

Pedagogia, dincolo de dimensiunea sa științifică și metodologică, presupune o finețe practică, o capacitate de adaptare la unicitatea fiecărui context educațional.

Generic, pedagogia științifică este orientată spre rigoare, metodă și obiectivitate, în timp ce pedagogia artistică valorizează relația, expresivitatea și adaptabilitatea în funcție de particularitățile cadrului de învățare. Deși par divergente, cele două dimensiuni se împletesc într-o practică educațională coerentă și profund umanizantă (Eisner, 2002). Dimensiunea artistică a pedagogiei este strâns legată de aplicarea inspirată a principiilor care, atunci când sunt trăite (și nu doar cunoscute) transformă actul educativ într-o formă de artă.

I.4.2. Principii ale educației reinterpretate prin prisma artei

Principiul comunicării implică o relație autentică între profesor și elev, o comunicare pe dimensiune nu doar cognitivă, ci și afectivă, o comunicare empatică, expresivă, în care mesajul educativ este însoțit de tonul, privirea și gestul cadrului didactic. Este arta de a face conținutul mai atractiv și mai accesibil și de a face procesul de învățare și de asimilare, viu.

Principiul activității statuează necesitatea ca profesorul să creeze contexte didactice în care elevul să devină agent și protagonist al propriei formări. Arta pedagogică se regăsește aici în modul în care activitatea elevului este stimulată, susținută, promovată și valorificată, în mod continuu.

Principiul individualizării susține necesitatea ca profesorul să vadă dincolo de documente, rigoare și rutină, să observe și să cunoască, în profunzime, elevul. Cunoscându-l în mod obiectiv, va fi capabil să adapteze conținuturile, strategiile didactice, ritmurile de lucru etc., în funcție de particularitățile elevului, ceea ce presupune nu doar competențe profesionale, ci și sensibilitate, dedicare, finețe și rafinament.

Principiul socializării reliefează faptul că educația presupune spații sociale, de întâlnire și de formare în contexte de relaționare socială. Profesorul-artist este cel care reușește să medieze eficient relațiile interumane, să le armonizeze, să medieze acțiunile educaționale, să creeze

un climat educațional și o ambianța educațională favorabile învățării colective, împreună cu alții, colaborării și cooperării.

Principiul abordării integrate/ globale susține necesitatea cunoașterii și înțelegerii integrate a realității și a lumii. Arta profesorului constă în a identifica și a îmbina armonios și logic conținuturi din domenii diferite, într-o lecție coerentă, ancorată în viață, capabilă să trezească curiozitate și să confere sens.

Principiul creativității se referă la faptul că, poate, cel mai evident indiciu al dimensiunii artistice a pedagogiei, este creativitatea. Una dintre finalitățile majore ale educației este dezvoltarea creativității educabililor. Însă, nu doar aceștia trebuie stimulați să fie creativi și să creeze, ci și profesorul este chemat să adapteze, să propună, să dezvolte, să reinventeze. Acest rol creativ al profesorului este subliniat și de cercetările realizate de Sepúlveda & Rajadell (coord., 2001, pp. 466–470), care evidențiază necesitatea de a aborda educația ca pe o practică reflexivă și inovatoare.

Principiul intuiției valorizează capacitatea conștiinței profesorului de a descoperi, pe cale rațională, în mod spontan, de a simți problemele cu care se confruntă educabilii, ca expresie a unei pedagogii vii (de exemplu, sentimentele lor de neîncredere, demotivare, deznădejde; nevoia lor de explicații suplimentare; nevoia lor de schimbare sau reducere a ritmului de lucru, nevoia lor de încurajare). Intuiția profesorului este o „capacitate tăcută”, care nu se nu se predă, dar se cultivă permanent, prin investire de efort.

Principiul deschiderii susține o pedagogie flexibilă, suplă, dinamică și adaptativă, adaptată creativ la caracteristicile diverselor medii de instruire și ale situațiilor de învățare. Arta educațională presupune conștientizarea de către profesor a faptului că procesele educaționale nu sunt niciodată fixe, rigide, ci într-o continuă schimbare, transformare, ameliorare, perfecționare.

I.4.3. Exprimarea artistică a științei pedagogice prin gesturi și acțiuni în situații educaționale concrete

Educația omului tuturor vârstelor (nu numai a copilului) reprezintă obiectul de studiu al pedagogiei, care își propune să îl facă pe om participant activ la propria (auto)formare, (auto)perfecționare. (Bocoș & Jucan, 2019, p. 65).

Pedagogia presupune inițierea, susținerea și stimularea unor procese active și interactive de învățare, în care elevul este co-participant și co-creator

al propriei formări și în care asupra lui se exercită influențe educaționale dezirabile, care să fie fundamentate științific, bine organizate și sistematice, realizate în conformitate cu cerințele actuale și de perspectivă ale societății și cu noile tendințe europene și mondiale. În aceste procese, dimensiunea cognitivă, care presupune transmitere de conținuturi de către profesor și dobândire de cunoștințe de către elevi, este completată de dimensiunea afectivă, care presupune rafinamentul artei profesorului de a-i stimula, motiva, implica, ajuta, încuraja, recompensa etc. pe elevi, ambele dimensiuni fiind indispensabile în procesul formării și modelării personalității umane.

În acest sens, pedagogia valorifică o diversitate de forme complementare de relaționare, de comunicare și de influențare, exteriorizate sau, dimpotrivă, interiorizate. Spre exemplu, gesturile didactice, expresia feței, elementele paraverbale ale comunicării (ritmul vorbirii, tonul vocii, accentele în vorbire, pauzele de impact ș.a.) sau modul de a explica și de a re-explica un concept pot constitui manifestări ale unei pedagogii interiorizate și umanizate. Aceste forme nonverbale și paraverbale de comunicare conturează un mesaj educațional cu profunzime și devin artefacte educaționale în sine – purtătoare de sens, dincolo de cuvinte (Cucoș, 2006).

Prin promovarea sistematică de practici reflexive, flexibile și creative, centrate pe nevoile și interesele educabililor și prin cultivarea unui tact pedagogic autentic, gradual, se dobândește măiestria pedagogică. Max van Manen (2015) consideră că măiestria didactică este arta profesorului de a intui, de a relaționa și de a crea spații de învățare sigure și cu sens; această capacitate de a simți ce este potrivit într-un moment educațional semnificativ (chiar și atunci când nicio metodă sau regulă nu oferă un răspuns clar) constituie esența artei pedagogice. Această perspectivă este consolidată de observația conform căreia rolul profesorului transcende aplicarea mecanică a metodelor, presupunând dimensiuni esențiale precum reflexivitatea, inspirația, empatia și creativitatea didactică, indispensabile într-un demers educațional autentic și transformator (Bocoș, 2019). În același registru, Antonia Darder (2017), în viziunea sa inspirată de Paulo Freire, accentuează ideea că a preda înseamnă „a iubi, a crea spații de libertate și a onora umanitatea celuilalt” (p. 12). Această pedagogie a iubirii devine, astfel, o formă superioară de artă educațională, în care profesorul depășește simplul

statut de transmițător de informații, și este un creator de sens, un facilitator și un mediator al devenirii umane.

Așadar, pedagogia este artă prin felul în care principiile educaționale se transfigurează în acțiuni și relații autentice și angajate, care valorizează simțul umanului. A preda devine un act de iubire: o misiune eliberatoare care depășește simpla transmitere a cunoștințelor și îi invită pe elevi să își descopere nevoile, interesele, „vocea”, sensul și potențialul propriu. (Darder, 2017).

1.5. Pedagogia digitală, neuropedagogia și educația în/ pentru societatea cunoașterii

Educația contemporană se află într-o etapă de transformare structurală, determinată de interacțiunea dintre inovația tehnologică și digitală, progresul neuroștiințelor și dinamica socială, culturală, economică globală. În acest context, se conturează ca repere esențiale în înțelegerea fenomenului educațional pedagogia digitală, neuropedagogia și, în general, educația în și pentru societatea cunoașterii. Aceste domenii nu acționează separat, ci formează un ansamblu conceptual și metodologic de tip sistemic, în care fiecare componentă își extrage relevanța din interacțiunea cu celelalte, conturând, împreună, un model pedagogic adaptat realităților prezentului.

Un domeniu deosebit de actual este pedagogia digitală, devenită tot mai relevantă în contextul transformărilor educației mediate de resurse digitale. Aceasta presupune nu doar utilizarea instrumentelor digitale în procesul de predare-învățare-evaluare, ci și dezvoltarea unei noi paradigme educaționale, în care profesorul are rol de facilitator, iar elevul devine actor activ al propriei formări (Redecker et al., 2011). Pedagogia digitală aduce în discuție abordări, precum învățarea personalizată, învățarea automonitorizată și autoevaluată, desfășurată într-un cadru flexibil și adaptabil la particularitățile persoanei care învață. Practic, pedagogia digitală se constituie ca ramură a științelor educației, având ca obiect de studiu modalitățile prin care educația digitală este realizată prin intermediul noilor tehnologii ale informației și comunicării (abreviat NTIC), urmărind eficientizarea proceselor educaționale și instructiv-formative pe baza celor

mai avansate tehnologii (Istrate, 2022). Profesorul Cucos (2024) explică faptul că nu este vorba de o nouă pedagogie, ci mai degrabă de „(...) o extensie, o formă de contextualizare și centrare pe noi tipuri de probleme ivite prin integrarea noilor tehnologii în procesele educative (...)” (p. 20). De asemenea, acesta subliniază că „pedagogia digitală poate fi aplicată într-o gamă largă de contexte, de la învățământul tradițional la învățarea la distanță sau hibridă, de la nivelurile incipiente ale formării până la educația universitară, de la pregătirea inițială la formarea continuă, de la situațiile educative ce funcționează în condiții normale la cele survenite în condiții sau intervale de criză, atipice, catastrofice.” (p. 20).

Ca reper evolutiv, ea își găsește fundamentele în pedagogia cibernetică și pedagogia informatică, domenii care, încă din a doua jumătate a secolului XX, au analizat relațiile dintre educație, tehnologie și comunicare. Culatta (2023) subliniază că această co-existență a lumii fizice și a celei digitale oferă fiecărui individ „o dublă cetățenie (...) cu stabilirea de legături între oameni, fără a mai fi împiedicați de bariere temporale, lingvistice, de distanțe sau de orice alte constrângeri” (pp. 9–11). Această „dublă cetățenie” educațională implică un proces constant de interconectare între mediul fizic și cel digital, unde experiențele de învățare se completează reciproc. Mediul virtual nu mai funcționează ca un simplu suport tehnologic, ci se transformă într-un spațiu activ de formare, capabil să ofere oportunități similare și, uneori, chiar superioare celor din mediul tradițional, completând, astfel, influențele mediilor reale de învățare. Prin eliminarea barierelor de timp și de spațiu, educația devine un proces continuu, în care accesul rapid la surse diverse de cunoaștere, schimbul de idei, împărtășirea de experiențe, colaborarea între persoane care pot fi aflate la distanțe mari și construcția colaborativă a cunoașterii, contribuie la îmbogățirea semnificativă a experienței educaționale și la obținerea unor valoroase rezultate ale învățării. Această perspectivă determină o adaptare permanentă a practicilor pedagogice, astfel încât acestea să rămână relevante și funcționale într-un peisaj social și tehnologic aflat în permanentă schimbare. Abordarea prospectivă a educației nu poate face abstracție de implicațiile valorificării mediului digital în educație, cu implicații pedagogice, precum creșterea accesului la informație, individualizarea ofertelor educaționale, crearea de comunități virtuale de învățare și diversificarea resurselor de învățare. Totuși, această tranziție nu este lipsită de provocări, dintre care amintim: lipsa unor

standarde de evaluare a resurselor educaționale de tip digital, absența unor norme operaționale privind comportamentul digital în diferite contexte educaționale și neuniformitatea nivelului de alfabetizare digitală (Bitar, 2024; Huang et al., 2024). Aceste provocări arată că trecerea practicilor educaționale spre mediul digital nu poate fi redusă doar la folosirea unor dispozitive sau aplicații noi. Dimpotrivă, este nevoie ca procesul de predare-învățare să fie proiectat în așa fel încât mediul virtual să sprijine, în mod real și complementar, formarea, fără a pierde elementele esențiale ale relației pedagogice. Dacă nu se asigură un echilibru între avantajele oferite de tehnologie și modul în care aceasta este folosită, există riscul ca învățarea să devină fragmentată și mai puțin eficientă. De aceea, adaptarea către acest nou cadru al învățării digitale trebuie să fie treptată și realizată cu atenție pentru nevoile celor care învață și pentru menținerea unui climat educațional constructiv, inclusiv coerent.

Conform recomandărilor OECD (2025) și Planului Național de Acțiune privind Deceniul Digital pentru România (2024), transformarea digitală a educației presupune, pe lângă infrastructură tehnologică, și dezvoltarea competențelor profesorilor, pentru ca aceștia să poată aplica la clasă paradigma pedagogiei digitale și să construiască ecosisteme de învățare, accesibile și durabile.

Inițiativa emblematică a Comisiei Europene privind politica în domeniul educației digitale o constituie conceperea „Planului de acțiune pentru educația digitală. Resetarea educației și formării pentru era digitală (2021-2027)”. Cadrul european pentru competență digitală a profesorilor (DigCompEdu, 2020) oferă repere importante în ceea ce privește dezvoltarea competențelor digitale ale profesorilor din întreaga Europă, pentru ca aceștia să poată valorifica în scop pedagogic potențialul tehnologiilor digitale, și ulterior, pentru a îmbunătăți și inova în educație. În țara noastră, cadrul de competențe digitale al profesionistului din educație a fost aprobat în anul 2022, prin Ordinul Ministrului Educației nr. 4150 din 29 iunie 2022, pentru aprobarea cadrului de competențe digitale al profesionistului din educație. Conform articolului 3: „Competențele digitale ale cadrelor didactice sunt exprimate prin capacitatea lor de a utiliza tehnologii digitale nu numai pentru a îmbunătăți predarea, ci și pentru interacțiunile lor profesionale cu colegii, antepreșcolarii/ preșcolarii/ elevii/ studenții/ alte persoane aflate în proces de învățare, părinții și alte părți interesate, pentru dezvoltarea lor profesională, pentru binele colectiv și inovare continuă, atât în cadrul

organizației, cât și în cadrul carierei didactice.”. Pe de altă parte, Legea învățământului preuniversitar nr. 198/2023 prevede adoptarea unei strategii naționale pentru digitalizarea educației și dezvoltarea competențelor digitale în rândul comunității educaționale (art. 132, art. 133).

La fel ca pedagogia digitală, neuropedagogia este o disciplină științifică aflată în dezvoltare, cu caracter interdisciplinar pronunțat, având ca obiect studierea stimulării și modificabilității creierului uman în urma proceselor de predare și învățare. Fenomenul central pe care se sprijină neuropedagogia este neuroplasticitatea, adică capacitatea creierului de a forma și reorganiza conexiuni sinaptice ca răspuns la experiențe noi (Bocoș et al., 2021b). Acest domeniu implică explorarea aspectelor care țin de neurobiologie, neuroștiințe cognitive și sociale, neuroștiințe computaționale, psihologia educației și teoria educației, toate în vederea înțelegerii interacțiunilor dintre procesele neurobiologice și educație. O astfel de perspectivă complexă pune accent pe legătura directă dintre modul în care creierul procesează informația și eficiența actului educativ. Înțelegerea mecanismelor neurobiologice ajută la identificarea celor mai potrivite modalități de prezentare, dobândire, exersare și consolidare a cunoștințelor, astfel încât acestea să fie reținute logic și eficient și să fie aplicate mai ușor. Totodată, neuropedagogia atrage atenția asupra rolului pe care îl au factorii emoționali și motivaționali în procesul de învățare, subliniind faptul că o stare afectivă pozitivă poate stimula implicarea și performanța. Prin această abordare, se creează premisele pentru o educație mai adaptată particularităților fiecărui individ, respectând, în același timp, principiile fundamentale ale actului pedagogic.

Prin integrarea inteligenței artificiale și a noilor tehnologii în practicile educaționale, de la interfețe creier-computer la experiențe imersive de realitate virtuală, neuropedagogia deschide noi posibilități de eficientizare a învățării, plecând de la înțelegerea complexității creierului uman, a mecanismelor neuronale de funcționare a creierului în procesul de învățare, pentru îmbunătățirea rezultatelor învățării și educație mai incluzivă.

Cercetări interdisciplinare actuale pun accent pe studiul proceselor cognitive, al transmiterii sinaptice și al efectelor acestora asupra modului în care oamenii învață. Shvarts-Serebro et al. (2024) subliniază necesitatea formării cadrelor didactice pentru a identifica și combate „neuromiturile” – concepții eronate despre funcționarea creierului – și pentru a fundamenta practicile educaționale pe rezultate științifice validate. Rakhmetova (2024) demonstrează,

prin experimente cu simulatoare virtuale, că adaptarea strategiilor didactice la principiile neurocognitive crește implicarea persoanelor care învață și claritatea învățării. Această preocupare are corespondență în istoria doctrinelor și curentelor pedagogice, întrucât Rousseau (1973) pleda pentru adaptarea educației la etapele naturale de dezvoltare ale copilului, idee confirmată astăzi prin cercetările asupra neurodezvoltării.

De altfel, educația în societatea cunoașterii descrie un cadru social în care accesul la informație și competențele de management al informațiilor devin factori decisivi ai dezvoltării. Gerhard (2021) arată că, în acest context, educația depășește transmiterea de informații și se concentrează pe formarea capacității de construire, interpretare, analiză și aplicare responsabilă a cunoașterii. Societatea cunoașterii solicită o participare activă a individului la viața comunității și o adaptare permanentă la schimbările rapide ale mediului economic, social și cultural. Ideile lui Dewey (1977) privind educația ca parte integrantă a vieții, educația ca fiind viața însăși, și nu doar pregătire pentru viață, se regăsesc astfel într-o formă actualizată, cu accent pe conectarea continuă la realitățile globale.

Într-o abordare holistică, pedagogia digitală, neuropedagogia și, în general, educația în și pentru societatea cunoașterii oferă un cadru coerent și complex de reflecție asupra educației contemporane. Pedagogia digitală asigură mediile și resursele specifice educației în era tehnologică și digitală, neuropedagogia contribuie la înțelegerea științifică a mecanismelor învățării, constituind o sinteză relevantă în cadrul fundamentelor pedagogiei, capabilă să răspundă provocărilor prezentului și să orienteze dezvoltarea educației în și pentru societatea cunoașterii, nu doar în prezent, ci și în viitor.

1.6. Pedagogia viitorului: provocări și tendințe globale în educație

În continuarea reflecțiilor anterioare privind pedagogia digitală și noile paradigme ale cunoașterii, se impune conturarea unei perspective științifice actuale asupra pedagogiei viitorului. Schimbările accelerate care caracterizează societatea contemporană, precum globalizarea, emergența inteligenței artificiale (abreviat IA sau AI pentru sintagma în limba engleză – Artificial Intelligence), digitalizarea masivă a vieții cotidiene și crizele

multiple (economice, ecologice, sociale) generează transformări profunde în ceea ce privește sensul, scopurile și practicile educației (UNESCO, 2024).

În acest context, pedagogia nu mai poate rămâne cantonată în tiparele tradiționale, dominate de abordări transmisive și rigid formalizate. Se conturează, astfel, necesitatea unei reconfigurări sistemice, în acord cu dinamica unei societăți aflate într-o transformare profundă și continuă. Din această perspectivă, educația devine nu doar un mijloc de instruire, capabil să susțină dezvoltarea autonomă a educabilului, coeziunea socială și adaptarea la provocările secolului XXI (OECD, 2025; UNESCO, 2024), ci un demers formativ integrator, cuprinzând elemente interconectate, pe care le prezentăm în secțiunile următoare.

1.6.1. Digitalizarea educației și noile forme de învățare

Digitalizarea se afirmă ca o dimensiune esențială a educației contemporane. Platformele de învățare online, resursele digitale, resursele educaționale deschise (abreviat RED sau OER pentru sintagma în limba engleză – Open Educational Resources), realitatea virtuală, realitatea augmentată și sistemele de management al învățării (abreviat LMS, de la sintagma în limba engleză Learning Management System) restructurează profund dinamica procesului educațional (UNESCO, 2024). Aceste tehnologii permit accesul, de oriunde și oricând, flexibil, interactiv și personalizat la cunoaștere și transformă elevul/ persoana într-un agent activ al propriei formări.

1.6.2. Inteligența artificială în educație: promisiuni și limite

Inteligența artificială (abreviat IA) este deja prezentă în multe componente ale educației: personalizarea traseelor educaționale, asistenți virtuali, evaluare automatizată și identificarea riscului de abandon (Rad et al., 2025). Cu toate acestea, utilizarea IA ridică importante dileme etice și pedagogice. Sistemele algoritmice pot perpetua inegalități dacă sunt antrenate pe date ne-obiective, părtinitoare, iar deciziile automate pot reduce influența benefică a componentei umane a procesului educațional (Bulut et al., 2024).

Porayska-Pomsta, Holmes și Nemorin (2023) atrag atenția asupra importanței respectării unor principii esențiale în integrarea IA în educație: transparență, protecția datelor, responsabilitate profesională, responsabilitate etică și control uman. În mod ideal, profesorul trebuie să rămână actorul central în interpretarea rezultatelor generate de tehnologie.

Potrivit World Economic Forum (2024), cele mai frecvente aplicații ale IA în educație includ: sisteme de învățare adaptivă; asistenți virtuali pentru suport educațional; evaluare automatizată; predicție și analiză a performanței elevilor; programe de mentorat digital. Aceste instrumente pot contribui la: personalizarea educației; optimizarea timpului de reacție al profesorului; susținerea învățării continue; promovarea colaborării dintre educabili; creșterea obiectivității evaluării didactice; sprijinirea dezvoltării personale, sociale și profesionale a profesorilor ș.a.

1.6.3. Educația și formarea pentru o lume în schimbare

Educația de astăzi nu se mai rezumă la transmiterea de informații, ci urmărește dezvoltarea unor calități necesare pentru viața personală, școlară, academică și profesională, punându-se accent pe o serie de abilități esențiale ale secolului 21: gândire critică, creativitate, rezolvare de probleme, capacitate de a lua decizii, comunicare, colaborare. În acest sens, raportul *Learning Compass 2030* elaborat de OECD (2025) propune un cadru educațional orientat spre acțiune conștientă a educabililor (*student agency* – în engleză), prin care aceștia sunt încurajați să își asume responsabilitatea pentru propriul proces de învățare și să contribuie activ la binele comun. Modelul este structurat în jurul a trei dimensiuni esențiale: cunoștințe (ca răspuns la întrebarea: Ce știm?), abilități (ca răspuns la întrebarea: Ce putem face cu ceea ce știm?) și atitudini/ valori (ca răspuns la întrebarea: Cum ne raportăm la ceilalți și la lume prin ceea ce știm și ceea ce facem cu ceea ce știm?), toate integrate într-un proces de reflecție și adaptare continuă. Finalitatea acestui cadru este formarea unei cetățenii globale active, care se referă la implicarea civică activă și la responsabilitatea cetățenilor în abordarea problemelor de la nivel local, la nivel global.

1.6.4. Personalizarea învățării și feedback-ul în timp real

Tehnologiile educaționale digitale permit adaptarea conținuturilor în funcție de profilul cognitiv, de particularitățile și de ritmul fiecărui educabil. De exemplu, aplicațiile educaționale pot sprijini procesul și progresia învățării, prin: feedback imediat, prompt, în procesul învățării (răspunsuri, corecturi, explicații, problematizări etc.); explicații suplimentare pentru educabilii cu dificultăți de învățare; posibilități de simulare a unor procese

sau fenomene naturale; exerciții adecvate pentru fiecare educabil sau pentru categorii de educabili; instrumente de autocontrol și de autoevaluare a rezultatelor învățării.

1.6.5. Formarea cetățeniei globale și înțelegerea diversității culturale

În contextul actual, profund marcat de interdependențe internaționale și de mobilitate globală, educația urmărește dezvoltarea unei cetățenii globale active. Persoanele aflate în proces de formare sunt încurajate să își dezvolte conștiința, responsabilitatea și angajamentul față de problemele globale, capacitatea de participare comunitară activă la găsirea de soluții, să înțeleagă și să respecte diversitatea culturală, să comunice eficient în medii multiculturale și să colaboreze în contexte sociale variate. Educația pentru cetățenie globală promovează valori precum responsabilitatea, solidaritatea, deschiderea față de diferențele dintre oameni, diversitatea culturală, dialogul intercultural, formând indivizi capabili să contribuie la soluționarea unor probleme comune la scară planetară (precum schimbările climatice, inegalitățile sociale, pacea și drepturile fundamentale, dezvoltarea globală durabilă).

1.6.6. Învățarea hibridă/ mixtă și micro-învățarea

Învățarea hibridă/ mixtă reprezintă un tip de învățare care integrează metodele și activitățile de învățare tradiționale, față în față, cu activitățile on-line, în care învățarea este realizată cu resurse digitale. Așadar, învățarea poate avea loc în (sau într-o combinație de) medii on-line, mobile sau în sala de clasă, iar cei care învață pot beneficia de experiențe de învățare în clasa de elevi tradițională, combinate cu experiențe de învățare în clasa virtuală, ceea ce conferă flexibilitate proceselor educaționale.

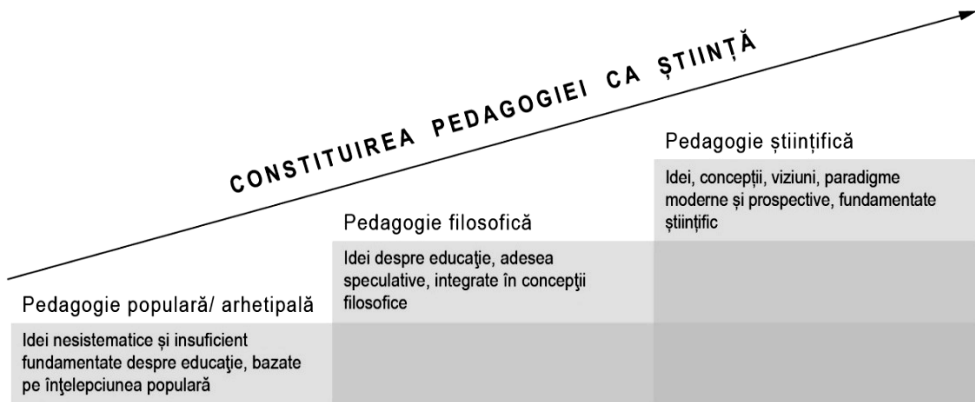
Micro-învățarea este un tip de învățare care presupune ca educabilii să învețe în unități și în pași mici (cum ar fi secvențe didactice, mini-lecții/ lecții scurte, tutoriale sau filmulețe, concentrate pe conținuturi scurte și relevante, ușor de asimilat și de reținut), ceea ce îi ajută să înțeleagă mai ușor, în timp scurt, să învețe în ritmul lor, asigurându-se, eficient, progresia învățării.

Ambele tipuri de învățare – învățarea hibridă și micro-învățarea – îi sprijină pe educabili în dobândirea independenței în învățare și în conștientizarea necesității continuării învățării pe durata întregii vieți.

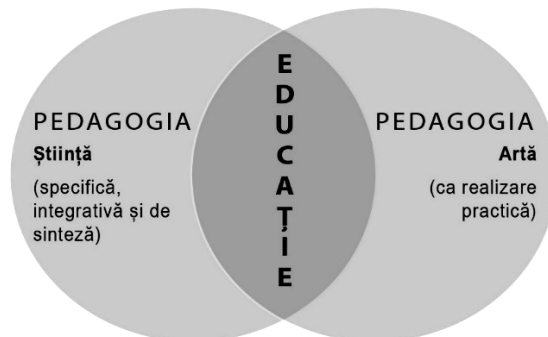
Pedagogia viitorului se conturează ca o știință complexă, reflexivă și integrativă, a unei educații complexe proprii societății cunoașterii. Ea se orientează spre formarea de indivizi implicați societal, adaptați și capabili să facă față provocărilor societale și globale. În acest sens, pedagogia rămâne o știință care studiază și valorizează atât dimensiunea științifică, cât și dimensiunea artistică a fenomenului educațional, demersurile de modelare a umanului, în acord cu dinamica unei lumi în continuă transformare.

Organizatori cognitivi

- Etapele constituirii pedagogiei ca știință

- Pedagogia – știință și artă a educației

• **Criteriile de legitimizare a pedagogiei ca știință**

Strategii metacognitive

1) Realizați un plan de lucru pentru studierea și aprofundarea temei. Utilizați ca repere următoarele subdiviziuni:

- analiza etimologică a conceptului *pedagogie*
- argumentarea statutului de știință a pedagogiei
- argumentarea statutului de artă a pedagogiei
- prezentarea cronologică a etapelor specifice evoluției pedagogiei ca știință.

2) Realizați un plan de idei pentru aprofundarea temei „Pedagogia – artă a educației”.

3) Folosindu-vă de un jurnal reflexiv semistructurat/ semighidat, precizați ce ați învățat din acest capitol și ce dificultăți ați întâmpinat în învățare.

4) Elaborați un jurnal reflexiv nestructurat/ neghidat/ deschis, cu următoarea structură:

Ce am făcut?	Ce am învățat?	Cum pot utiliza experiența de învățare?	Cum pot utiliza rezultatul învățării?
Urmărirea prelegerii „Pedagogia - știință și artă a educației”	ascultarea activă		
Lecturarea considerațiilor teoretice	termeni și sintagme-cheie		
Lecturarea bibliografiei de specialitate	abordarea sincronică și diacronică a evoluției pedagogiei		

5) Formulați întrebări de înțelegere referitoare la conținuturile acestei teme.

6) Pentru eficientizarea modalității de studiere a conținuturilor acestei teme, elaborați o listă de verificare.

7) Ce vă propuneți pentru eficientizarea învățării ulterioare?

8) La finalul studierii acestei teme, elaborați o fișă de reflecție.

9) Sumarizați conținutul acestui capitol, utilizând o strategie metacognitivă, la alegere.

10) Aprofundați conținuturile asimilate, folosindu-vă de următoarele surse bibliografice:

Bârsănescu, Ș. (1990). *Unitatea pedagogiei contemporane ca știință*. Editura Didactică și Pedagogică.

Ionescu, M., Chiș, V. (coord.) (2001). *Pedagogie. Suporturi pentru formarea profesorilor*. Editura Presa Universitară Clujeană.

Mogonea, F.R. (2011). *Pedagogie pentru viitorii profesori. Sinteze teoretice. Sarcini, modele, instrumente aplicative*. Editura Tipografia Universității din Craiova.

Popescu, A.M. (2008). *Puncte de sprijin în învățarea pedagogiei pentru studenții viitori profesori*. Editura Universitaria.

Exerciții și aplicații

a) Exerciții reflexive

a.1.) Reflectați la statutul de știință al pedagogiei.

a.2.) Reflectați la statutul de artă al pedagogiei.

a.3.) Reflectați în ce măsură este nevoie de prospectare în educație.

b) Exerciții și sarcini de lucru aplicative

b.1.) Realizați un eseu pe tema „Pedagogia – știință și artă a educației”.

b.2.) Realizați o listă bibliografică incluzând cel puțin zece surse, în legătură cu statutul pedagogiei.

b.3.) Realizați o paralelă între perspectiva tradițională și perspectiva digitală din educație.

ISBN: 978-606-37-2742-9